

БУДЯЧЕНКО О. М.,
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.23:504.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-2-17>

ІСТОТНА ШКОДА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ ЗА СТАТТЕЮ 246 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті досліджено правові аспекти істотної шкоди як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину за ст. 246 Кримінального кодексу України. Встановлено, що у правозастосовній практиці та науковій площині відсутній однаковий підхід до визначення розміру істотної шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки лісу, та документального підтвердження факту її нанесення. Наголошено, що ключове значення при визначенні розміру істотної шкоди має відіграти ґрунтовність відповідних такс, а саме врахування при їх розробленні таких факторів, як кількість об'єктів рослинного світу та лісу, їх густота або охоплена поверхня, роль щодо збереження їх видів, рідкість, здатність розмноження тощо.

Констатовано відсутність ґрунтовних методик оцінки наслідків таких порушень у сфері природокористування. На підставі аналізу позиції вчених щодо витрат, які треба враховувати при визначенні розміру істотної шкоди та судової практики, зроблено висновок про доцільність визначення розміру істотної шкоди, заподіяної шкоди внаслідок незаконної порубки лісу на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу».

Висловлено аргументи відносно недопустимості встановлення розміру істотної шкоди, заподіяної шкоди внаслідок незаконної порубки лісу на підставі розрахунку розміру шкоди, складеного державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища. Акцентовано увагу на значенні встановлення належності об'єктів рослинного походження до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо) у процесі застосування такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу.

Обґрунтована доцільність визначення розміру шкоди, заподіяної шкоди внаслідок незаконної порубки лісу шляхом проведення комплексної судово-економічної та біологічної експертизи.

Ключові слова: істотна шкода, незаконна порубка лісу, кримінальна відповідальність, злочин, судово-економічна експертиза, біологічна експертиза, такси для обчислення розміру шкоди, кваліфікація діяння.

The article explores the legal aspects of substantial harm as a mandatory feature of the objective side of a crime under Article 246 of the Criminal Code of Ukraine. It is established that the law and practice do not have the same approach to determining the amount of material damage caused as a result of illegal logging and documentary confirmation of the fact of its infliction. It is emphasized that the key to determining the amount of significant damage should be the soundness of the relevant fees, namely, taking into account when they are developed such factors as the number

of objects of flora and forest, their density or surface covered, the role of conservation of their species, rarity, ability reproduction, etc.

It was stated that there are no sound methods for assessing the consequences of such violations in the field of environmental management. Based on the analysis of the position of scientists on the costs to be taken into account in determining the amount of material damage and case law, it was concluded that it is advisable to determine the amount of material damage caused by illegal logging on the basis of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23.07.2008 № 665 “To calculate the amount of damage caused to the forest”.

Arguments were made regarding the inadmissibility of establishing the amount of material damage caused by the illegal logging on the basis of the calculation of the amount of damage made by the state inspector of environmental protection. Emphasis is placed on the importance of establishing the identity of plant objects to a specific biological taxon (genus, species, etc.) in the application of fees to calculate the amount of damage caused to the forest.

The expediency of determining the amount of damage caused by illegal logging through a comprehensive forensic economic and biological examination is substantiated.

Key words: *material damage, illegal logging, criminal liability, crime, forensic and economic expertise, biological expertise, fees for calculating the amount of damage, qualification of the act.*

Вступ. Одним із важливих аспектів реалізації кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу є визначення шкоди, яка нанесена внаслідок здійснення незаконних рубок. Чинне законодавство опосередковано регламентує правила визначення такої шкоди у процесі кваліфікації діяння за ст. 246 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Неправильне визначення розміру такої шкоди може бути наслідком притягнення особи до адміністративної, а не кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу, що є недопустимим з огляду на суспільну небезпечність таких діянь. Правозастосовна практика свідчить про відсутність однакового підходу до визначення розміру істотної шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки лісу та документального підтвердження факту її нанесення, що знижує ефективність дії заходів кримінально-правового впливу на осіб, які здійснюють незаконну порубку лісу, в певних випадках є перепорою у застосуванні кримінальної відповідальності за незаконну порубку ліса.

Положення ст. 246 КК України щодо визначення істотної шкоди як обов’язкової ознаки об’єктивної сторони відповідного злочину є недостатньо конкретизованими, що ускладнює їх реалізацію на практиці.

У науковій літературі об’єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 КК України були предметом досліджень Р.Л. Максимовича [2], О.О. Дудорова [3], В.М. Завгородньої [4], В. Локтіонової [5], Є.О. Письменського [3], В.М. Попревича [6], О.В. Скворцової [7]. Водночас особливості визначення істотної шкоди як ознаки об’єктивної сторони злочину за ст. 246 Кримінального кодексу України залишаються малодослідженим у сучасній вітчизняній доктрині.

Постановка завдання. Вищевикладене вказує на актуальність дослідження, метою якого є обґрунтування пропозицій щодо істотної шкоди як обов’язкової ознаки об’єктивної сторони злочину за ст. 246 КК України.

Результати дослідження. У науковій площині слушно відзначають, що об’єктивна сторона незаконної порубки лісу має подвійну форму вираження, адже її диспозиція охоплює як матеріальний, так і формальний склад [7, с. 11]. Звісно, кваліфікація діяння за ст. 246 КК України допускається за умови заподіяння істотної шкоди в результаті незаконної порубки лісу, зокрема шкоди, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум

доходів громадян, або шкоди, завданої навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

Із урахуванням положень ст. 169 Податкового кодексу України [8] та ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 28 лютого 2019 р. [9] розмір такої шкоди має становити суму, яка перевищує 20 060 грн. Зважаючи на складність визначення оптимального розміру істотної шкоди при незаконній порубці лісу, вважаємо, що варто зосередити увагу на правилах обчислення такої шкоди, які не регламентовані чинним законодавством. Погоджуємося із В.М. Попревичем, котрий наголошує, що відсутність офіційного й однозначного тлумачення терміна «істотна шкода» значно знижує ефективність кримінально-правової охорони лісів, ускладнює проведення слідчих дій у справах про лісопорушення, а також прийняття судами кваліфікованих рішень [6, с. 184]. Р.Л. Максимович із цього приводу відзначає, що не визначення того, які обставини мають братися до уваги при вирішенні питання про наявність чи відсутність істотної шкоди, у судовій практиці інколи приводить до неоднозначних і сумнівних рішень [2, с. 339].

Доцільність доопрацювання цього аспекту правозастосування є очевидною з огляду на наявність різної судової практики щодо витрат, які треба враховувати при визначенні розміру істотної шкоди. Так, зі змісту вироку Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 10 вересня 2019 р. у справі № 279/2162/19 вбачається, що при визначенні розміру істотної матеріальної шкоди було враховано витрати на очищення місць рубок, лісопоновлення та недоотриманий внаслідок продажу деревини сосни прибуток [10]. В Ухвалі Житомирського районного суду від 02 вересня 2019 р. у справі № 293/1469/19 суд наголосив на необхідності врахування вартості та кількості незаконно вирубаного лісу та розміру шкоди, завданої довкіллю [11]. У справі № 733/969/19 Ічнянський районний суд Чернігівської області, розмір матеріальної шкоди, завданої незаконною порубкою дерев, було обраховано відповідно до Постанови КМУ від 23 липня 2008 р. за № 665 «Про затвердження такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної лісу», тобто виключно із врахуванням відповідних такс за кожне насадження [12].

Відсутня однакова позиція, а подекуди і конкретика у вирішенні питання щодо витрат, які треба враховувати при визначенні розміру шкоди і серед науковців. Так, В.І. Антипов наголошує на необхідності врахування всіх витрат лісогосподарського виробництва при визначенні такої шкоди, зокрема, вартості, екологічної цінності, кількості добутого, пошкодженого чи знищеного, зменшення чи втрати водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних корисних властивостей лісів тощо [13, с. 511]. О.О. Дудоров, Є.О. Письменський вважають, що визначення істотної шкоди має відбуватися із застосуванням комплексного підходу, який має враховувати кількісні та вартісні критерії, а так само інші обставини [3, с. 27].

В. Локтіонова щодо визначення істотної шкоди при вчиненні вважає необхідним враховувати такі складники: «1) вартість предмета злочину проти довкілля; 2) кількість добутого; 3) цінність предмета злочину; 4) особливу екологічна цінність; 5) витрати на покриття збитків від вчинення злочину проти довкілля» [5, с. 104].

В.М. Завгородня складовими істотної шкоди від незаконного вирублення лісу вказує вартість деревини при незаконній рубці, посадочного матеріалу при знищенні сіянців і саджанців, недержані доходи, невикористані затрати, вкладені у лісове господарство, витрати на проведення лісовідновлювальних робіт та ін. [4, с. 74–75].

О.В. Скворцова, з огляду на відсутність визначення у 2007 р. на законодавчому рівні розміру шкоди, яка є істотною, пропонувала встановити розмір такої шкоди й обчислювати його за затвердженими Кабінетом Міністрів України таксами, що діяли на момент скоєння злочину [7, с. 11]. Аргументами на користь такої пропозиції вчена вказала необхідність полегшення процесу кваліфікації діянь, які містять матеріальний склад незаконної порубки лісу й однакового розуміння їх наслідків на практиці.

Звісно, постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665, затвердженні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами,

організаціями та громадянами незаконним вибуванням і пошкодженням дерев і чагарників до ступеню припинення росту [14]. Допускаємо, що правозастосовні органи не завжди застосовують вищенаведену постанову з огляду на відсутність законодавчо закріпленої вказівки на обов'язковість її застосування при визначенні шкоди в процесі кваліфікації діяння за ст. 246 КК України.

О. Сторчоус наголошує, що «загальним принципом таксового визначення заподіяної лісу шкоди є його залежність від виду допущених лісопорушень, розміру та кількості знищених чи пошкоджених дерев і чагарників, а також категорії лісів, у межах яких скоєно порушення» [15, с. 36].

На конструктивність застосування такс вказує і В.М. Завгородня, адже відзначає, що у такий спосіб значно спрощуються процес обчислення розміру шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду та відпадає потреба у складному (а іноді й неможливому) доказуванні збитків, що підлягають відшкодуванню [4, с. 77].

Вважаємо, що полегшення процесу обчислення розміру шкоди від незаконної порубки лісу не може бути основним аргументом на користь їх використання. Ключове значення має відіграти їх ґрунтовність, а саме врахування при їх розробленні таких факторів, як кількість об'єктів рослинного світу та лісу, їх густота або охоплена поверхня, роль щодо збереження їх видів, рідкість, здатність розмноження тощо.

З огляду на закритість інформації про порядок розрахунку Кабінетом Міністрів України такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу, залишається тільки сподіватися про врахування вищезазначених аспектів при їх розробленні. Саме тому, варто відзначити доцільність їх застосування при визначенні шкоди в усіх випадках здійснення незаконних порубок лісу, з огляду на відсутність ґрунтовних методик оцінки наслідків таких порушень у сфері природокористування.

На окрему увагу заслуговує питання підтвердження факту спричинення істотної шкоди від незаконної порубки лісу. Доводиться констатувати про використання в судовій практиці різних варіантів доказування розміру такої шкоди. Зокрема, у вирокі Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 20 червня 2019 р. по справі № 383/341/18 на підтвердження розміру нанесеної незаконною порубкою істотної шкоди суд посилався на розрахунок такої шкоди, проведений державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища [16]. Таку практику не можна підтримати, оскільки такі розрахунки можуть не мати обґрунтування, інспектори можуть підходити менш відповідально до їх підготовки з огляду на відсутність відповідальності за їх достовірність. Більш того, використання розрахунків істотної шкоди за незаконну порубку лісу не відповідає загальним засадам доказування у кримінальних справах.

На необґрунтованість подібного підходу вказав Верховний суд у постанові від 22 січня 2019 р. у справі № 673/902/16-к, наголосивши на невиконанні судом першої інстанції вимог ст. 91 КПК України з огляду на підтвердження наявності істотної шкоди лише розрахунком Державної екологічної інспекції, який не може вважатися висновком експерта [17].

У судовій практиці мають місце факти підтвердження розміру істотної шкоди від незаконної порубки лісу висновками експерта, проте таких висновків експерти доходять внаслідок проведення судової інженерно-екологічної експертизи [18], комплексної судової інженерно-екологічної й економічної експертизи [19], судово-економічної експертизи [20]. Проведення різних видів судових експертиз задля підтвердження однакового факту – розміру істотної шкоди заподіяної незаконною порубкою ліса, вбачається неконструктивним.

У ракурсі порушеного питання С.І. Глущенко й О.М. Ступак стверджують, що проведення судово-економічної експертизи дозволяє вирішити питання щодо документального і нормативного обґрунтування розрахунків розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки ліса, складених державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища [21, с. 614]. Отже, науковці прямо відзначають відсутність у розрахунках інспекторів обґрунтування. Відтак є недоречним проведення розрахунків одним фахівцем, а їх обґрунтування – іншим. Зазначене обумовлює конструктивність визначення розміру істотної шкоди від незаконної порубки лісу шляхом проведення судово-економічної експертизи.

О.М. Пилипенко із цього приводу однозначно стверджує, що встановити обсяг матеріальної шкоди, що була заподіяна злочином можна за допомогою судової, товарознавчої, економічної експертизи у комплексі з судовими експертизами екологічного спрямування [22, с. 116].

Важко погодитися з таким твердженням, адже зазначене коло допустимих експертиз є занадто широким.

Заслугує на увагу позиція С.І. Глущенко й О.М. Ступак про те, що за загальним правилом слід призначати судово-економічні експертизи за умови наявності у матеріалах справи розрахунку розміру шкоди, складеного державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища, призначати комплексні судово-економічні та біологічні експертизи слід тільки для повного та всебічного дослідження й визначення обґрунтованості включення до розрахунку таких показників, як вид знищеного або пошкодженого дерева, його діаметр у корі біля шийки кореня тощо [21, с. 616–617].

Підтримуємо науковців у частині визначення необхідних видів експертиз, адже дійсно, саме в процесі біологічної експертизи встановлюється належність об'єктів рослинного походження до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), що має ключове значення при застосуванні такс (п. 25.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, яка затв. наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5) [23]. Позиція вчених про конструктивність призначення комплексної експертизи тільки у випадку необхідності повного та всебічного дослідження вбачається доволі спірною, адже будь-яка кримінальна справа вимагає повного та всебічного дослідження. Більш того, запропонована вченими умова призначення комплексної судово-економічної та біологічної експертизи є оціночною та може сформувати необґрунтовано різну практику доказування по справам про незаконну порубку лісу.

Приведені вище роз'яснення, думки і приклади правозастосовної практики дозволяють зробити висновок про доцільність визначення розміру істотної шкоди, заподіяної шкоди внаслідок незаконної порубки лісу на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» шляхом проведення комплексної судово-економічної та біологічної експертизи.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, законодавство в частині визначення істотної шкоди, яка нанесена внаслідок здійснення незаконних рубок лісу потребує уточнення шляхом викладення прим. 1 ст. 246 КК України в наступній редакції: «У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян та обчислюється відповідно до такс, які затверджені Кабінетом Міністрів України, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів». Наявність шкоди незаконною порубкою лісу та її розмір визначаються на підставі комплексної судово-економічної та біологічної експертизи.

Реалізація запропонованих змін у кримінальне законодавство сприятиме підвищенню рівня невідворотності відповідальності за незаконну порубку лісу й ефективності протидії знищенню лісів України, які мають важливу природоохоронну, наукову та господарську цінність. Більш того, уточнення законодавства в цій частині є проявом дії принципу верховенства права, згідно з якою юридичні норми мають бути чіткими, ясними і недвозначними, оскільки інше не може забезпечити їх однакове застосування та не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Максимович Р.Л. Істотна шкода як наскрізне кримінально-правове поняття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 335–342.
3. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу : практичний посібник / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.

4. Завгородня В.М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Київ, 2004. 198 с.
5. Локтіонова В. Завдання істотної шкоди як наслідок вчинення злочинів проти довкілля. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 102–107.
6. Попревич В.М. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2014. № 8. С. 180–186.
7. Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики АР Крим) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 18 с.
8. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755. *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 13–17. Ст. 112.
9. Про Державний бюджет України на 2019 рік : Закон України від 28 лютого 2019 № 2629. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 14. Ст. 66.
10. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 10 вересня 2019 р., судова справа № 279/2162/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84125383> (дата звернення: 17.11.2019).
11. Ухвала Житомирського районного суду від 02 вересня 2019 р., судова справа № 293/1469/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83961621> (дата звернення: 17.11.2019). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83961621> (дата звернення: 17.11.2019).
12. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26 вересня 2019 р., судова справа № 733/969/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84542790> (дата звернення: 17.11.2019).
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.
14. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.
15. Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навчальний посібник. ВАІТЕ. Київ, 2012. 116 с.
16. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 20 червня 2019 р., судова справа № 383/341/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82505762> (дата звернення: 17.11.2019).
17. Постанова Верховного суду від 22 січня 2019 р., судова справа № 673/902/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80037139> (дата звернення: 17.11.2019).
18. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26 вересня 2019 р., судова справа № 733/969/19 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84542790> (дата звернення: 17.11.2019).
19. Вирок Липоводолинського районного суду Сумської області від 16 липня 2019 р., судова справа № 581/279/18 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83035079#>. (дата звернення: 17.11.2019).
20. Ухвала Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 04 жовтня 2019 р., судова справа № 623/3948/19 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84751514#> (дата звернення: 17.11.2019).
21. Глущенко С.І., Ступак О.М. Особливості проведення судово-економічних експертиз щодо розрахунку розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної вирубки або пошкодження дерев. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 611–617.
22. Пилипенко О.М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. нац. ун.-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 199 с.
23. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 1715.

